

Recensiones

D. P. OOSTERBAAN, *Zeven eeuwen Geschiedenis van het Oude en Nieuwe Gasthuis te Delft*. — Delft, Fa. W. Gaade, 1954. In-8, 462-LXX blz. en ill.

De stadsarchivaris van Delft, die kortgeleden ook de aandacht trok door zijn onderzoekingen in de Naundorf-affaire, bracht ons in drie delen — die achtereenvolgens de Middeleeuwen, de tijd van de Republiek en de Nieuwste tijd behandelen en voor elke periode volgens eenzelfde vast schema zijn opgezet, — de volledige geschiedenis van het oudste nog bestaande Nederlandse Ziekenhuis. Vroeger gestichte ziekenhuizen in Nederland zijn inmiddels verdwenen of hebben in de loop der eeuwen een andere bestemming gekregen.

De studie van Dr. Oosterbaan, waarvan de twee eerste delen tevens hun Franse samenvatting kregen (pp. 316-323) omdat ze als academisch proefschrift dienden, is voor de Praemonstratenserorde van bijzonder belang. Dat geldt dan voor de periode der Middeleeuwen, waartoe we dus onze bespreking vrijwel zullen beperken.

Het hospitaal van Delft, dat vanaf ongeveer 1400 ook met de naam « Oude Gasthuis » wordt aangeduid om het te onderscheiden van het ondertussen gestichte St. Jorishuis en dat vanaf 1625, als het met het in 't Maria Magdalena Convent gevestigde « nieuwe pestilencie gasthuys » onder één en hetzelfde bestuur komt verder de naam van « het Oude en Nieuwe Gasthuis » gaat dragen tot in deze tijd, vertoont in zijn oorsprong onmiskenbaar verband met de proosdij van Koningsveld.

Welk dat verband geweest is, blijft ook na de studie van Dr. Oosterbaan jammer genoeg nog tamelijk onzeker. Vast staat slechts dit, dat in 't jaar 1251 tot de stichting van Koningsveld werd besloten en dat deze in 1252 inderdaad tot stand gekomen was, omdat Innocentius IV in dat jaar niet minder dan 6 pauselijke bullen uitvaardigt om het convent en zijn goederen bescherming te verlenen. In het laatste en meest algemene stuk, de bulle van 11 October 1252, wordt de pauselijke bescherming, behalve over de andere vaste goederen van Koningsveld, met name ook uitgestrekt over het « hospitale de Delft cum omnibus pertinentiis suis ». Naast Koningsveld wordt daarmee ook het gasthuis te Delft reeds in 1252 officieel vernoemd, zodat het weinig deert dat een verhalende bron met mededelingen over het gasthuis in 't zelfde jaar na scherpe kritiek als een falsum uit de 18^e eeuw moest worden terzijde geschoven.

Waarschijnlijk mag worden geacht dat Richardis, de zuster van graaf Floris IV van Holland, die de stichteres was van Koningsveld, ook het gasthuis te Delft heeft gesticht, zoals haar nicht Aleydeis, gehuwd met Jan van Avesnes, in 1276 of kort daarvoor aan Schiedam een eigen gasthuis schonk.

De kwestie van de prioriteit van een van beide instituten (proosdij en gasthuis) en dus ook of ze een van beide uit het andere ontstaan zijn, blijkt uit de beschikbare bronnen niet op te lossen. Voorbeelden van kloosters die uit gasthuizen zijn ontstaan, zijn overigens volgens de auteur (p. 24) zo zeldzaam, dat hij er slechts met veel moeite een half dozijn bij de Praemonstratensers wist op te sporen. Misschien kan men de zeer bescheiden lijst van deze zeldzame gevallen aanvullen met de proosdij Gottestadt (cfr. Anal. Praem., 1938, tom. XIV, p. 126).

Dat Koningsveld uit het gasthuis van Delft ontstaan is, valt dan ook niet te bewijzen. Er zijn trouwens tal van andere problemen. Het staat vast dat Koningsveld in 1252 als dubbelklooster ontstond en dat het vanaf wel 1258 nog slechts uitsluitend een vrouwenklooster was. De ligging zowel van Koningsveld als van 't gasthuis blijft echter moeilijk te bepalen. De auteur voelt het meest voor de stelling dat Koningsveld, tenminste na de opheffing van 't dubbelklooster, even ten Zuiden van de stad Delft lag, rechts van de Schie en wel aan de tegenwoordige Rotterdamse weg. Vanaf 1348 tot nu toe en misschien wel practisch vanaf het begin (1268) lag het gasthuis aan de Koornmarkt binnen de stad Delft. De localisering van het mannenklooster van Koningsveld — want locale scheiding der beide sexen mag gezien het strenge standpunt der Ordesleiding op dat moment wel worden verondersteld — en het mannenconvent in 1258 het gasthuis in de vrijkomende gebouwen gevestigd werd, lijkt niet onaannemelijk.

Welke betrekkingen bestonden er nu tussen de proosdij van Koningsveld en 't gasthuis van Delft? Het staat vast dat Koningsveld oorspronkelijk de volle eigendom had van 't gasthuis en dat de proost in 't begin ook vrijwel alleen zeggingschap had over 't bestuur ervan. Reeds in 1282 wist de stedelijke magistraat echter twee vertegenwoordigers aan te stellen, die zeggingschap kregen bij het beheer der tijdelijke goederen van het gasthuis. Deze ontwikkeling van de toenemende invloed van het stadsbestuur, die zowel voor de scholen als voor de gasthuizen steeds meer algemene regel zal worden, leidt ertoe dat de proost van Koningsveld een paar eeuwen later vrijwel al zijn macht en invloed verloren heeft en zowat een honoraire figuur geworden is.

Het gasthuis van Delft, waarin naast zieken ook passanten en ouden van dagen werden opgenomen, blijkt eeuwenlang bediend te zijn geweest door conversen, broeders zowel zusters, van de Praemonstratenser Orde, naar tot dusver bekend een alleenstaand en daarom hoogst merkwaardig geval. Oorspronkelijk werkten de Broeders en de Zusters beiden in 't Gasthuis, na 1348 verdwijnen

de broeders echter uit de documenten en blijven blijkbaar alleen de zusters over. In de 15^e en 16^e eeuw gaat het lekenelement echter overheersen, op 't laatst waren er nog slechts zeer weinig zusters.

Een ordonnancie ongeveer uit het jaar 1330 geeft voor de Broeders en Zusters voorschriften omtrent de kleding, verplichte gebeden, vasten en stilzwijgen, het leven in onderlinge eensgezindheid en 't verkeer met de buitenwereld. De broeders droegen « enen witten rocke, een grijs scapelier mit eenre grauwer cappe », de zusters « enen witten rocke mit rumen mouwen ende mit nauwen hoofdgaten, dair over een graeu scapelier met eenre witter falien » (hier te verstaan als « mantel » en niet als « sluier », volgens de auteur). In hoever deze kleding, bijzonder het grijs scapulier der zusters, als plaatselijk gebruik of als aansluitend bij de traditie moet worden beschouwd, is niet uit te maken. Plaatselijke gebruiken bestonden immers vanouds en de traditie omtrent de kleding der orde staat niet geheel vast.

Dr. Oosterbaan heeft in zijn werk, zo belangrijk voor de geschiedenis van de gasthuizen in 't algemeen en een zo sprekend getuigenis ervan aflegend dat de Norbertijnen ook de ziekenverpleging in het verleden als hun taak beschouwd hebben, een zeer uitgebreide documentatie uitstekend verwerkt. Hiervan worden de voornaamste charters, 35 in getal, als bijlagen achter in 't werk afgedrukt, hetgeen ten eerste valt toe te juichen. Het ontbreken van een namen- en zakenregister valt echter als een gemis te beschouwen. Wanneer we tenslotte één opmerking mogen maken, dan is het deze dat de juiste schrijfwijze en de interpunctie van de latijnse citaten in de tekst en in de voetnota's op enkele plaatsen (bv. p. 16 *monasteria duplicia* ; p. 17, noot 52 *circeundo*, *circatores annui* ; p. 117 noot 340 sprekend over de inmenging van de wereldlijke macht in gasthuizaken, alwaar de tekst en interpunctie zullen moeten zijn als volgt: « *Non est laicorum visitare Xenodochia, nec alia loca sancta, in quae sese recipiunt pauperes ; hoc ex divino et communi jure episcopo, presbyteris, diaconis aliisque ecclesiae ministris incumbit, quod testantur sacri canones, non prophanis magistratibus* »).

Moge de auteur ons deze kleine opmerkingen die de grote waarde en voortreffelijke kwaliteiten van zijn omvangrijke studie, waarmee wij hem geluk wensen, geenszins verminderen, ten goede houden en er slechts het bewijs in zien van de grote belangstelling, waarmee we zijn studie ontleed hebben.

Alph. W. VAN DEN HURK, O. Praem.

Abdij van Berne.